

Водночас очевидно, що актуальним з позицій подальшого розвитку природно-заповідного фонду (ПЗФ) є вивчення питання балансу розподілу окремих його об'єктів за типами так званого **переважаючого середовища функціонально-територіального оточення** (ПСФТО) цих об'єктів, тобто території певної функції, що домінує серед безпосередньо оточуючої об'єкт території.

У цьому зв'язку нами було попередньо визначено ПСФТО кожного з об'єктів так званих головних категорій ПЗФ України — природно-заповідних територій, що, по-перше, є установами, по-друге, мають загальнодержавне або міжнародне значення (далі умовно йменуватимемо їх головними природно-заповідними територіями (ГПЗТ)). За результатами вивчення низки картографічних джерел середнього масштабу (економічних карт адміністративних областей України) було виділено такі типи ПСФТО ГПЗТ: 1) промислово-урбанізоване середовище (середовище великих міст — індустріальних центрів); 2) сільськогосподарське (сільське) середовище; 3) рекреаційно-курортне середовище; 4) лісгосподарське середовище; 5) малоурбанізоване середовище (середовище селищ міського типу або малих міст (в основному з населенням менше 50 тис. чоловік), де промисловість представлена головним чином галузями, що перероблюють сільськогосподарську продукцію, або будівельної індустрії).

Так, у **промислово-урбанізованому середовищі** в Україні розташовано 2 (з 14) природних заповідників (Дніпровсько-Орельський і Лугансь-

кий), 7 (з 19) дендропарків, 15 (з 17) ботанічних садів, 5 (з 6) зоопарків, 19 (з 89) парків — пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (ППСПМ).

Сільськогосподарське середовище “охоплює” 2 (з 3) біосферні заповідники України (“Асканія-Нова” та Чорноморський), 5 природних заповідників, 4 (з 7) національні природні парки, 7 (з 19) дендропарків, 31 (з 89) ППСПМ (головним чином це парки колишніх поміщицьких садів).

В **рекреаційно-курортному середовищі** розташовано 3 природні заповідники, один ботанічний сад (Нікітський), 11 ППСПМ. Більшість з таких ГПЗТ зконцентровано в Криму.

Лісгосподарське середовище оточує один біосферний заповідник (Карпатський), 4 природні заповідники, 3 національні природні парки, один дендропарк (Високогірний), 9 ППСПМ.

У **малоурбанізованому середовищі** містяться 4 дендропарки, один зоопарк (Менський), 19 ППСПМ.

Належність тих чи інших ГПЗТ до певного ПСФТО обумовлює необхідність диференційованого підходу у визначенні перспектив їх розвитку за окремими напрямками: наприклад, очевидно, що наукове забезпечення природно-заповідної установи в сільській місцевості більш проблематичне, ніж у місті; по-різному проявляється також специфіка освітньо-виховної діяльності з населенням, рекреаційного обслуговування, охоронної діяльності.

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ВЕДЕННЯ “ЛІТОПІСУ ПРИРОДИ” В ЗАПОВІДНИКАХ

В.М. Грищенко

Канівський природний заповідник

Ще у 1930-х роках з ініціативи О.М. Формозова заповідники СРСР почали вести “Літописи природи”. У цьому ми набагато випередили Захід. Лише в останні десятиліття в світі почала створюватися мережа біосферних резерватів, на території яких має проводитись моніторинг стану природних екосистем. “Літопис природи” — це й є моніторинг. До нього включаються дані про весь природний комплекс — погода, гідрорежим, перебіг сезонних явищ, рослинний і тваринний світ і т. п. Вони збираються скрупульозно з року в рік від самого створення заповідника. За багато років накопичується безцінна інформація, за якою можна прослідкувати зміни в природі, виявити певні тенденції, дати прогноз.

Такі матеріали є дуже цінними для аналізу

багаторічних закономірностей. Лише два приклади їх використання. К.П. Філонов (1977) на основі “Літописів природи” та картотек заповідників колишнього СРСР проаналізував багаторічну динаміку чисельності копитних на заповідних територіях, її природну та штучну регуляцію, структури популяцій різних видів і т. д. У книзі О.Є. Семенова-Тян-Шанського та О.С. Гілязова (1991) аналізуються фенологія, успішність розмноження, зміни в екології птахів за період у 60 років завдяки “Літопису природи” Лапландського заповідника.

Від СРСР Україна успадкувала повну невпорядкованість як у заповідній системі в цілому, так і в організації робіт за програмою “Літопису природи” зокрема. Важко назвати конференцію

чи семінар по заповідній справі, де б не обговорювалися проблеми ведення “Літописів”. На жаль вирішення їх від того не прискорюється. Сьогодні у сторонньої людини може скластися враження, що “Літопис природи” — нікому не потрібний документ, який науковці заповідника пишуть самі для себе, щоб хоч якось виправдати своє існування.

Наукова інформація повинна бути доступною для дослідників, інакше користі з неї не буде ніякої. Для того щоб ознайомитися з матеріалами “Літописів природи” треба об’їздити всі заповідники України. Немає єдиного центру чи бібліотеки, де всі вони б зберігалися і де з ними могли б працювати науковці. В архіві Мінекобезпеки є “Літописи” лише за окремі роки деяких наших заповідників.

Ведення “Літопису природи” — одне з головних завдань заповідника. Але якщо це державне завдання, то необхідно щоб і фінансувалося воно як держзамовлення. Тобто, у кожного заповідника повинна бути основна держбюджетна тема, під яку б виділялися штатні одиниці у кількості, достатній для її виконання. Тоді черговий том “Літопису природи” буде річним звітом по ній. Нині ж деякі заповідники фізично не можуть виконати програму бодай у мінімальному обсязі, бо не мають для цього штатів. Оскільки “Літопис природи” ніде не рецензується, в хід нерідко йде озокамилення. В архіві Мінекобезпеки я бачив один з томів “Літопису” Ялтинського заповідника. Шикарний фоліант з золотим тисненням. Але всередині він виявився зібранням лісогосподарських документів. Наукою там і не пахло. Втім звинуватити в чомусь колег з Криму важко, бо в Ялтинському заповіднику науковими дослідженнями просто нема кому займатися.

Тут ми підійшли до іншої болючої проблеми — підвищення якості та наукового рівня “Літописів природи”. Оцінка поданих до нього матеріалів залежить лише від заступника директора заповідника по науковій роботі. Якщо він не дуже вникає в суть, або некомпетентний у даній галузі науки, можна подавати любу “липу”, вона пройде. Питання про рецензування чергових томів “Літопису” провідними фахівцями піднімається дав-

но, але поки що безуспішно. Без цього ж говорити про якийсь рівень важко.

Є нарешті ще одне питання, яке обговорюється давно, але від того також нічого не змінюється. Науковці не дуже зацікавлені у написанні розділів до “Літопису природи”, бо вони не мають статусу наукових праць. Тобто можеш трудитися вдень і вночі, подати сотню сторінок матеріалів, але звітуватися про наукову діяльність доведеться чимось іншим. Та й навіть затратити багато зусиль на роботу, яка ніде не буде цитуватися, а припадатиме пилом у бібліотеці заповідника? Тому нерідко “Літопис” ведеться “за остаточним принципом” — аби щось було в дорученому розділі. Найбільш реальний вихід, який неодноразово пропонувався, — депонування.

На мою думку, доцільне створення спеціалізованого центру по депонуванню “Літописів природи” українських заповідників, причому реалізувати це можна без великих зусиль. Зараз якщо не більшість, то принаймі значна частина заповідників мають комп’ютери. Друкування тексту “Літопису” на машинці відходить у минуле. Неважко переслати копію на дискеті в центр по депонуванню. Ніякої додаткової роботи це не потребує. Заповідники, що не мають комп’ютерів, можуть тимчасово надсилати текст у “паперовому” вигляді. Далі все те саме, що й при звичайному депонуванні. Будь-хто з науковців зможе замовити копію розділу, який його цікавить. Цінна інформація не пропадатиме даремно, а використовуватиметься. Це вже буде наукова публікація, на яку посилатимуться в інших роботах. Принцип комп’ютерного депонування використовувався, наприклад, у Білорусі науково-виробничим центром “Верас-Еко”. Зайнятися цією справою у нас могла б одна із структур Головного управління національних природних парків і заповідної справи Мінекобезпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

- Семенов-Тянь-Шанский О.И., Гилязов А.С. Птицы Лапландии. М.: Наука, 1991. 288 с.
Филонов К.П. Динамика численности копытных животных и заповедность // Охотоведение. М.: Лесная пром-сть, 1977. 230 с.

О СТРАТЕГИИ И ТАКТИКЕ В ЗАПОВЕДНОМ ДЕЛЕ

В.Н. Грищенко

Каневский природный заповедник

Многие беды нашей охраны природы происходят из неправильной постановки целей и задач. Так, не только в научно-популярной, но и в научной литературе заповедники нередко рассмат-

риваются в отрыве от всей системы охраны природы, и задачи ставятся перед ними совершенно невыполнимые. Например, А.И. Рыжиков (1997) формулирует стоящую перед заповедниками